

Jako většina profesionálních revolucionářů nebažil Mao nejen po rodině obvyklého typu, ale ani po zásadnějším majetku, jen po holé moci a slávě. Maovy teze o permanentním třídním boji, v nichž viděl kromě porážky Kuomintangu svou hlavní životní zásluhu, svého tvůrce v Číně nepřežily, ač si to velmi přál, zato byly úspěšně vyvázeny za hranice. Nejen na západní či peruánské univerzity, ale ve zcela zničující formě i do Kambodže, kde na samém sklonku Maova života vznikla hrůzovláda nesrovnatelně důkladnější a přízračnější, nežli co viděla Čína za svých nejhorších dnů. (Kambodžské poměry jsou pro nás zcela nepředstavitelné – Saloth Sar, revolucionář a konspirátor, se lidu prezentoval jako „Pol Pot, dělník z kaučukové plantáže“ a působil skrytě a paranoidně-konspirativně. Také vnitrostraničká čistka zde byla nejbrutálnější, jakou komunistické hnutí pamatovalo – invaze tvrdě sovětizovaného Vietnamu po třech letech se zdála být zásahem nebes.)

Mao, který z klasického čínského dědictví sice vycházel, ale brutálně je ničil, bývá srovnáván s krutovládým sjednotitelem Číny Čchin Š'-chuangem ze 3. století př. Kr. či s vládou bojovné dynastie Suej, která provedla další sjednocení v 6. století – po obou těchto periodách zmatků a děsu následovalo dlouhé období rozkvětu. Když koncem července 1976 zničilo strašlivé zemětřesení město Tchang-šan a zahubilo na čtvrt milionu lidí, nikdo nepochyboval, že je to znamení, že muž-drak, budící respekt i hrůzu, zemře. A v rámci kosmických souvislostí tomu tak skutečně bylo.

2008

Tchaj-wan

Tchaj-wan, o něco menší nežli Čechy, je kromě Chaj-nanu jediným větším ostrovem s majoritně čínským osídlením, svým způsobem však představuje výspu Číny v její extrémní a krajní

podobě. Je zcela legitimní součástí pásma hornatých sopečných ostrovů táhnoucího se od Japonska přes Rjúkjú na Filipíny a do Indonésie. Così z tichomořských ostrovů obecně Tchaj-wan má a tento vliv v zásadě pro krátkodobého návštěvníka čínský element přebíjí – nejbližší větší pevninou směrem na východ je Dolní Kalifornie, na východním pobřeží se zdvihá vysoká hradba hor skoro přímo z moře. Pobřežní lesy z pandánů, ibišků a kokosových palm po krátkém intermezzu se stromovými i nízkými kapradinami, begoniemi, místními duby a divokými kaštany teprve značně vysoko vystřídají lesy nápadně podobné těm našim s borovicemi, jedlemi, jalovci, cypřiši, olšemi, vrbami a planými růžemi, z nichž visí závoje lišejníků a mechů. Úplně nahoře (příčná silnice překonává sedlo v 3 300 metrech a nejvyšší vrchol, Nefritová hora, měří skoro 4 000 metrů) jsou dokonce jakési „alpské loučky“ z trpasličích bambusů (z horských masivů jsou svou pohádkově zasněnou atmosférou nejhezčí Ju-šan a Ali-šan).

Tchaj-wan svou flórou i faunou tedy nepředstavuje právě vlhké tropy asijského typu jako například Malajsie, ale così jako extrémní výběžek východního palearktu – nikdy zde ovšem nemrzne, i v nejvyšších horách padá sníh jen výjimečně, teplota je v zimě kolem 15 stupňů; léto je jako v Japonsku dusné a horké k zalknutí. Velké savce, sestávající ze zbytků populací tří druhů jelenů, seraua, divokého prasete, himálajského medvěda, zřejmě už vyhubeného obláčkovaného levharta a jednoho druhu makaků, uvidí cizí návštěvník jen stěží. Fauna i flóra ostrova má řadu endemitů, včetně třeba dvou krásných druhů bažantů, a vykazuje mnoho souvislostí nejen směrem k jihu čínské pevniny a k Japonsku, ale i k Filipínám. Na jejich obyvatele a na „malajoidní“ etnika obecně upomínají vzhledem i jazykově původní obyvatelé ostrova, v době příchodu prvních čínských kolonistů ve 14. století na úrovni raných zemědělců či místy i sběračů a lovců, hovořící celou plejádou dosti vzájemně

nepodobných jazyků (jednotlivé kmeny se liší značně nejen od Číňanů, ale i mezi sebou navzájem podobou a stupněm pigmentace, jistým promíšením s nimi mají tchajwanští Číňané proti kontinentálním kulatější, jakoby měsícovité obličejce, i hmotná kultura s šavlemi a turbany připomínala spíš malajské dědictví). Řada původních etnik, pochopitelně neliterárních, byla známými lovci lebek a údajně i lidojedy.

První čínské osady vznikaly na Tchaj-wanu sice už ve 12. století za dynastie Jižní Sung, ale ostrov, ačkoliv oceňovaný pro svou dusně subtropickou úrodnost a krajinářskou malebnost (i portugalsky Ilha Formosa – „krásný ostrov“), zůstával po staletí na naprosté periferii čínského světa. První osadníci byli převážně z provincie Fu-tien a jejich jazyk tvoří základ dnešní tzv. „tchajwanštiny“, později přibyli i příslušníci národa Hakka, zvláštního etnika v rámci „supernároda“ Chan s téměř zcela odlišným jazykem i zvyky (jejich ženy si údajně za posledních dvou dynastií nedeformovaly nohy, platí obecně za lidi silné, rázné a odvážné). Spisovná „mandarínská“ čínština se na ostrov dostala jako komunikační jazyk až po roce 1945.

Protože tchajwanská historie byla pro českého čtenáře velmi podrobně a čtivě zpracována v knize Ivany Bakešové a kolektivu *Dějiny Tchaj-wanu* (2004), omezím se zde jen na několik upozornění na její nejbizarnější rysy. Ostrovní zapadákovi, osídlený jen venkovany a trochou kupců a pirátů, byl počínaje 16. stoletím cílem cest a později i osad Portugalců, Španělů (z Filipín to bylo relativně blízko) a zejména Holanďanů, jimž jej v 17. století odebrala pirátská dynastie Čengů. Díky činnosti Evropanů a později i zvláštních misí je na ostrově relativně dosti křesťanských enkláv. Součástí Číny se Tchaj-wan stal až roku 1683, kdy dynastie Čching vyslala na ostrov trestnou výpravu a jen s nechutí jej přičlenila k říši – úředníci sem byli překládáni za trest a přes určité slibné začátky se zde vysoká čínská vzdělanost příliš nerozvíjela. Rovněž je dnes obtížné zde najít památku výrazně

starší než sto let. V roce 1895 ostrov obsadilo Japonsko a drželo jej další půlstoletí, tj. do roku 1945, kdy byl vítěznými mocnostmi vrácen Číně.

Japonská správa je v řadě stop patrná podnes: na Tchaj-wanu se připravuje celá řada japonských jídel, zůstala zde i japonská vášeň pro koupání v četných horkých pramenech, které v tektonicky neklidném terénu (zemětřesení, i vážná, patří k častým fenoménům) vyvěrají. Japonci zavedli čistě japonské školství, takže nejstarší generace, byť hovoří rodným čínským dialektem, umí podnes psát jen japonsky, a rovněž „zpacifikovali“, často hrubým násilím, horské domorodé kmeny, které Číňané „chovali“ ve zvláštních rezervacích a kontakty s nimi omezovali na občasný obchod. Hospodářství naopak pod japonskou nadvládou vzkvétalo a země zůstala ušetřena zmatků a hrůz občanské války po pádu dynastie Čching.

Celkově jsou, zdá se, vzpomínky na Japonce a jejich vládu smíšené. Z malebně okrajového ostrova se Tchaj-wan stal centrálním a důležitým teprve po roce 1949, kdy se na něj po komunistickém vítězství přeplavilo celé vedení kuomintangského čínského státu včetně mnoha vojáků, vzdělavců a podnikatelů v celkovém počtu asi dvou milionů lidí, ostrov sám jich měl předtím šest (v této době došlo po mnoha dramatických přesunech také k „zachránění“ či z kontinentálního hlediska „ukradení“ nezměrných uměleckých sbírek ze Zakázaného města v Pekingu – tato nejkrásnější kolekce čínského umění, knih a starožitností je podnes v Tchaj-peji k vidění). S trochou přehánění by se situace dala přirovnat ke stavu, kdy by se prezident Beneš se svými věrnými opevnil řekněme na Podkarpatské Rusi a odtud se chystal či domníval chystat svrhnout komunistickou moc. Kuomintangská moc na Tchaj-wanu byla, zejména ve svých počátcích, dosti drsná, byť totalitní rysy měla jen některé (vláda jedné strany v podstatě sovětského typu, popravky a „mizení“ skutečných i domnělých protivníků, rozsáhlé státní

zásahy do ekonomiky), jiné ne (podpora drobného podnikání, trpění různých náboženských vyznání a do určité míry i umírněné intelektuální opozice). Na Tchaj-wan se zdárně přemístila celočínská vláda a asi tisíc poslanců z tří tisíc členů Národního shromáždění. To bizarním způsobem fungovalo i nadále – o rok dříve schválilo dodatky k ústavě (přijaté roku 1947) platné „po dobu komunistického povstání“ (posílení prezidentské moci, nekonání dalších voleb, zákaz zakládání nových stran atd.), zamýšlené původně na dva roky, než se podaří zneškodnit Mao Ce-tunga. Ty však byly prodlouženy na neurčito, jak se později ukázalo, téměř na čtyřicet let. Kromě zástupců všech provincií pevninské Číny, pokud se je podařilo „vyvézt“, v něm zasedali a postupně stárli např. i zástupci Vnitřního Mongolska a Tibetu (tibetskými studii poslěze Tchaj-wan proslul). Poslední tvrdošijní staříci byli od svých židlí doslova odtrženi v roce 1991! Správa státu nadále fungovala v rámci dimenzovaném na celou Říši středu, tj. na Tchaj-wanu sídlila nejen vláda celočínská, ale i provinční. Kuomintang rovněž podržel čínské křeslo v OSN, kde byla Čína jedním z členů Rady bezpečnosti. Tento stav se prodloužil až do roku 1971, protože kontinentální komunistická Čína byla roku 1950 v jedné z rezo-lucí označena za spoluagresora v korejské válce a dlouho neměla šanci na přijetí.

Právě roku 1950 byl opětovně v Tchaj-peji zvolen prezidentem Čankajšek (Ťiang Ťie-š'), který po porážce na kontinentě na tuto funkci rezignoval. Stojí za to navštívit jeho obrovitý památník v hlavním městě (anglicky se poněkud po orwellovsku jmenuje *National Taiwan Democracy Monument*) s kolosální sochou a muzeem, v němž si lze prohlédnout spoustu upomínkových předmětů včetně vůdcovy pracovny, pancéřovaných aut, autografů (psal velmi elegantně, ovšem jen čínsky) a různých bizarností. Mezi obskurními řády různých nevýznamných zemí typu Peru či Maroka se skví i Řád bílého lva, který dostal v roce 1945. Čankajšek, osoba velmi rozporuplná a mnohadimenzionální,

vždy zdůrazňoval, že je přímým nástupcem duchovního a mocenského odkazu revolucionáře a zakladatele novočínského státu Sunjatsena (Sun Čung-šan, zemřel 1925), a na jedné z olejomalb spolu rokují za oknem železničního vagonu. Ač celé počínání nápadně připomíná Stalinovo „obsazení“ Leninova odkazu, oba pánové si nepochybně blízcí byli – jejich manželky, dcery prominentní šanghajské rodiny Sung, byly sestry. Paní Sunjatsenová (Sung Čching-ling), která působila jako komunistická funkcionářka v Peking, se dožila téměř devadesátky, paní Čankajšková (Sung Mej-ling) dokonce sto pět let (!) a zemřela posléze v New Yorku. Oproti temně a vážně se tvářícímu Sunjatsenovi působil neustále usměvavý, štíhlý a zcela ostříhaný Čankajšek vesele, dětsky, ba embryonálně (Mao naopak působil mohutně, neohrabaně a zčásti femininně, v jakési kombinaci vulgarity a intelektuality). Čankajšek, který zemřel o dva roky dříve (1975), než jeho arcirival Mao, aniž uskutečnil tolik plánovanou invazi na kontinent, projevoval svéráznou směrsměs jemného politického čichu a jeho eklatantního opaku. Jednoho ze svých synů (Ťiang Ťing-kuo, 1978–1988 po otci prezidentem) poslal na vysokou vojenskou školu do Sovětského svazu (sám Čankajšek tam také pobýval ve dvacátých letech na krátkodobém školení, což se málo obecně ví), kde se tento za nejasných okolností zdržel od roku 1925 až do roku 1937 a přivezl si i ruskou manželku, druhý jeho syn (Ťiang Wej-kuo) naopak studoval vojenskou akademii v Berlíně a jako kadet vmaširoval v řadách wehrmachtu v roce 1939 do Prahy.

Čankajškův životopis by vydal na román, podle úhlu pohledu by se jeho představitel jevil buď jako vojenský tyran a obskurní politický pletichář, nebo jako tragický hrdina, pokoušející se marně zachránit Čínu. Byl nepochybně dosti vzdělaný a návštěvníka zaujme, z čeho si skládal obraz o světě: jeho pět nejoblíbenějších knih, vystavených ve vitrínce, bylo: bible (v čínském překladu a s hojnými poznámkami po okrajích), dále sbírka

zbožných čtení na každý den v roce z pera manželky známého amerického misionáře v Číně a Koreji L. B. Cowmanové *Řeky v poušti* (*Streams in the Desert*), potom *Čtyři klasické knihy s komentáři*, svazek poezie z tchangské éry a Sunjatsenovy *Tři principy lidu* (byly to: „vláda lidu, skrze lid a pro lid“, čili našimi slovy cosi jako nacionalismus, demokracie a sociální stát). Zájemci si mohou v angličtině přečíst i Čankajškovy spisy jako *Osud Číny* (*Chinas Destiny*, 1943) či *Sovětské Rusko v Číně* (*Soviet Russia in China*, 1956). Stejně jako mnoho diktátorů a umělců byl Čankajšek oddaným synem dominantní matky, tato přísně vyhlížející dáma shlížela i z velkého portrétu v jeho pracovně, jí a Sunjatsenovi se neomylný tatíček národa každé ráno klaněl. Podobně jako Sunjatsen, soudící, že reforma myslí je obtížná a po jejím zdárném provedení jsou činy lehké, mluvil Čankajšek často o „psychologické přestavbě“ či „reformě mentality vojáků“. Zdá se, že o jeho osudu rozhodla podivná příhoda: v roce 1936 byl v městě Si-an zajat generálem Čang Süe-liangem, jehož přijel přesvědčovat, že před bojem s japonskou invazí je nutno zlikvidovat nejdříve komunisty (zdá se, že správně tušil, odkud Kuomintangu hrozí největší nebezpečí). Generál byl právě opačného mínění a Čankajškův život pravděpodobně zachránil komunistický vůdce Čou En-laj, který narychlo přiletěl letadlem a dohodl spolupráci obou táborů v boji proti Japonsku. Od vzpurného generála se Čankajšek z ne zcela jasných důvodů nikdy neodloučil a vozil jej jako zajatce stále s sebou, posléze i na Tchaj-wan, kde tento ve věku přes sto let nakonec zemřel.

Dnes je Čankajškův kult na ostrově předmětem diskusí a revize, ale muzeum ještě demontováno nebylo, byť tam kolem kolosální sochy už visí různé žertovné artefakty a avantgardní „umělecké“ produkty (je zajímavé, že moderní tchajwanské umění kopíruje zcela přesně různé trapnosti euroamerické, úpadek je, zdá se, celoplanetární). Sunjatsenův kult je stále živý, i on má v Tchaj-peji

památník (který byl vzorem onomu čankajškovskému), v němž lze vidět parademars předpisovější než v Prusku či na Rudém náměstí.

Přechod Tchaj-wanu k demokracii západního typu byl povolný a plný strukturálních obtíží, ale jako jediná čínsky domínovaná země má dnes skutečně fungující systém více politických stran. Zároveň s tím se prudce zpomalil jeho kdysi raketový ekonomický růst, ale fenomén bude souviset i se vzestupem kontinentální Číny jako velkovýrobce průmyslových artiklů a faktem, že ani v Asii stromy nerostou do nebe: celkový ekonomický status země je asi srovnatelný s naším, hlavní město Tchaj-pej připomíná skvělým systémem veřejné dopravy, obytnými čtvrtěmi i mnoha dalšími detaily Singapur, linie rychlovlaku napříč ostrovem zase Japonsko. Technicistní civilizace je ovšem naroubována na velmi tradičním a archaickém podloží, které začíná už kousek za Tchaj-pej a směrem na jih nabývá na intenzitě. Na ostrově lépe nežli na kontinentě přežila a přežívá čínská lidová tradice ve své jižní modifikaci, od lidové zbožnosti či z jistého aspektu spíše pověřivosti počínaje: všude se to hemží taoistickými svatyněmi s fantaskní výzdobou na střechách, různými nárožními kapličkami a soukromými svatyňkami, buddhistické chrámy jsou naopak vždy obrovské a honosné. Leckde lze vidět apotropaické prostředky proti duchům: rozvěšené kompaktní disky, prahy, které přízraky nemohou překonat, křivolakost některých mostů a chodeb, jimiž neprojdou. Ve vyšších domech chybí čtvrté patro (za třetím následuje páté, ne že by tam byla mezera), protože výraz pro čtyřku a smrt zní podobně. Nedoporučuje se zapichovat tyčinky do rýže – to je čteno jako přání smrti hostiteli.

Tak jako v čínském světě obecně i zde je cílem průměrného člověka bohatství, prosperita, peníze, dlouhý život a děti, zejména synové. Zatímco první jmenované komodity na Tchaj-wanu utěšeně vzrůstají, děti prudce ubývá a v mnohé rodině je jen

jedno nebo žádné. Učitelé si stěžují, že i u těch mála zbývajících mizí zájem o čtení knih i studium (které je velmi zaměřené na ekonomiku, matematiku a statistiku, „humanitní“ disciplíny zde téměř chybějí, ač je Tchaj-wan na druhé straně i rezervoárem původní kulturní tradice a podnes píše nezjednodušenými znaky, což ovšem cizinec stěží pozná – v době kompjútrů je zjednodušení ostatně bezvýznamné a možná časem zmizí i na kontinentě). Naopak se mladí Tchaj-wanci, zčásti velmi pohodlní a laxní, často nechávají vydržovat od svých rodičů a zdá se, že dravá cílevědomost poválečných let je ta tam – proto panuje i značný strach před spojením s kontinentální Čínou, kde je právě v největším rozpuku, zejména u vědomí, že tento krok je na dlouhé lokte nutný a lze jej těžko obejít.

Tchajwanské dívky se začínají emancipovat od hrůzovlády tchyní, přízraku tradiční čínské společnosti (osoby v podřízeném postavení charakteristicky cupitají drobnými krůčky a hovoří, zvláště k výše postaveným, zvláštní manýrovanou řečí, na jihu Čech by se řeklo, že se „dvoří“: dívky, jako všude na Dálném východě, chtějí vypadat roztomile, dětsky, jako hračky, a mají obecně takovýto režim jednání i řeči). Dnes se „ženský problém“, zvláště v zemědělských regionech na jihu ostrova, řeší dovozem nevěst z Vietnamu, kde je jich na venkově naopak přebytek a práce ani tchyní se nebojí – z toho potom vzniká řada problémů s jejich utiskováním či s dětmi, které se nedomluví čínsky. Separace synů od matek a jejich individuace v tradiční čínské společnosti vlastně neprobíhá – žijí u nich až do jejich smrti.

Podobně jako v celé Číně je tchajwanská rodina i společnost jako celek mnohem více provázána a zesítěvána než v Evropě, všichni si neustále vyměňují jídlo, rady i bioenergií a tvoří jakýsi nadindividuální organismus – výsledky nejsou tak tragické jako v Evropě, kde je tato hustá síť „recipročních altruismů“ už značně potrhaná a kde je poměrně snadno někoho „upečovat“ až

k tragickému konci. Tato čínská vzájemnost ovšem vyžaduje neustálé potlačování konfliktních a kontroverzních témat. Naopak řada věcí souvisejících třeba s jídlem, které tvoří zcela zásadní společenskou událost a nejoblíbenější sociální činnost Číňanů vůbec, ale také třeba s tělem a vzhledem člověka, je mnohem více záležitostí veřejnou než u nás a hranice mezi privátním a všeobecným je velmi nezřetelná. Má to řadu výhod – za mírného deště jsme od kolemjedoucí automobilistky dostali zdarma dva deštníky – ale údajně i stinné stránky: mnohý havarovaný motocyklista prý je ponechán svému osudu, to je „mimořádka“ příliš veliká.

Ve srovnání s kontinentální Čínou upoutá na první pohled zejména velká výměra lesů – zabírají skoro třetinu plochy (dnes se na Tchaj-wanu už tolik nepěstuje rýže, jako spíš různé ovoce, hojně se tu sází a zejména v chudších vrstvách žvýká betel) – a absence jakékoli velkoleposti a, jak už bylo zmíněno, starších památek. Všechno je takové malé, ale naše. Také tu není kontinentální království termosek, zato se pije hojně káva, nejen čaj. Některé tchajwanské mravy cizince podiví – psi jsou, zvláště na jihu, chováni v malých klíčkách, ani na hlídání, ani na jídlo, jen „aby je měli“, asi jako u nás kanáři. Ani na kontinentě, o Singapuru nemluvě, není mnoho bezdomovců či žebráků, ale na Tchaj-wanu nejsou vůbec žádní – společnost je dokonale sociálně proinženýrována. Po stoletém japanizačním a sinizačním tlaku zažívají dnes všechny kmeny tchajwanských domorodců nadšené „národní obrození“, kdy se podle starých studií japonských i západních etnografů obnovují místní kroje, obřady a tradice, mění se jména a křísí se původní jazyky, už skoro zapomenuté a až na pár misionářských pokusů skoro bez písemnictví (pokud se píší, pak latinkou).

Tchaj-wan se pyšní i momentálně nejvyšší budovou světa, přes pět set metrů vysokou věží, inspirovanou údajně strukturou bambusového stvolu (z deseti nejvyšších staveb světa je jich osm

v čínsky dominovaných státech Asie – jakže to vlastně ty mrakodrapy magicky přitahují peníze jako antény?). Z jejího ochozu jsou z toho půl kilometru patrní lidé na samé hranici rozeznatelnosti, asi jako jednotliví mravenci v lese, stojíme-li u jejich kupy. Lépe už jsou vidět malinká autíčka a zcela zřetelně rudé autobusy městské dopravy. Obrovské samoorganizující se mraveniště, kde jsou v samém centru nejen věžáky, ale i parcely zeleninových zahrad, je čímsi fascinující, čímsi znepokojivé: jsou-li z půl kilometru naše jednotlivé osoudky, ambicky a pýšičky sotva rozeznatelné, nemýlí se hluboce každý z nás v posuzování vlastní důležitosti na světě?

2008, Salon Práva

Tibet – náš vzor?

Od dětství, kdy jsem si četl v Hedinových cestopisech a románech Alexandry David-Neelové, jsem po spatření „vysoké Asie“ toužil. Ne snad tak v rámci porevoluční tibetsko-indické konjunktury, přání bylo podstatně starší a občas se mi o těchto krajích i zdálo. Teprve o mnoho let později se mi celá věc podařila – vidět nejen Tibet centrální, tj. Lhasu a širší okolí, ale i tzv. vnitřní Tibet, kraje Kham a Amdo v čínských provinciích Kan-su a S'-čchuan, krom toho i provincii Šan-si, chudou a drsnou, kde už kromě národa Chan, vlastních Číňanů, je i značná mongolská menšina a posvátné pohoří Wu-tchaj-šan se spoustou buddhistických klášterů, náležejících z větší části právě k lamaistické větvi (vzhledem k tomu, že poslední vládnoucí dynastie, mandžuská, se hlásila právě k lamaismu, jsou lamaistické památky i v Pekingu a zejména v někdejší Džeholu a jeho hlavním městě, Čcheng-te, letním císařském sídle). Pro tibetská slova používám tradiční českou transliteraci, byť jsem se přesvědčil, že právě ve Lhasě a okolí se vyslovují podstatně jinak, téměř k nerozeznání.